

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2018, Yıl:6, Sayı:14

Geliş Tarihi: 09.08.2018

Kabul Tarihi: 03.09.2018

Sayfa:154-166

ISSN: 2147-8872

CEM SULTAN¹ DİVANI'NDA KOZMİK ÂLEM

Özgür Okmak*

Özet

Cem Sultan gerek tarihî açıdan gerekse edebî açıdan Türk kültürünün ve edebiyatının önemli simalarından biridir. O'nun otuz altı yıllık kısa hayatı devamlı mücadelelerle, zorluklarla, sıkıntılarla geçmiştir. Fakat Cem Sultan bu zorlu, sıkıntılı ve mücadele içinde geçen hayatında edebiyattan ve şiirden hiç kopmamıştır. Bugüne kadar Cem Sultan üzerine yapılan çalışmalarda O'nun edebî kişiliğinden çok, ağırlıklı olarak tarihî kişiliği üzerinde durulmuş, dolayısıyla bir şair olarak kaleme aldığı şiirlerinin tematik yapısına yeterince dikkat çekilmemiştir. Biz bu çalışmamızda çalışmamıza konu olan kozmik unsurları belirli kategorilere ayırıp ayrı başlıklar altında incelemeye çalıştık. Divanda yer alan unsur ve/veya unsurların yer aldıkları beyitleri tek tek tespit ettik.

¹ Cem Sultan (1459-1495): Fatih'in oğlu ve II. Bayezid'in kardeşi olan Cem Sultan, çok iyi bir tahsil görmüş; ayrıca ata binmek, silah kullanmak gibi o devir Osmanlı sultanlarında aranan en iyi vasıflarla yetişmiştir. Hatta Cem'in bu vasıflarını Bayezid'den üstün bulan Osmanlı paşaları içinde Bayezid'in yerine Cem'i hükümdar yapmak isteyenler olmuştur. Sultan Cem babasının ölümü üzerine, kendi hakkı tanıdığı padişahlığı ağabeyinden almak, hiç olmazsa bölüşmek için harekete geçmiş ve bir ordu sevk edip Bursa'da on sekiz gün kadar hükümdarlık yapmıştır. Fakat bu hükümdarlık ihtirası şehzadeye çok pahalıya mal olmuştur. Cem bu hırsla sürüklendiği hazin hayat macerasında bazı savaşlar ve mağlubiyetlerden sonra, Rodos şövalyelerinin ve Papa'nın eline düşmüş ve bir rivayete göre Papa Rodrico Borgia tarafından zehirleterek öldürülmüştür.

Arapçadan başka Fars dili ve edebiyatını bu dille şiir söyleyecek kadar iyi bilen Cem, gerek esaslı tahsili gerekse ailesinden gelme kabiliyeti ile devrinin şiir ve edebiyatında söz sahibi olacak bir kültür ve sanat seviyesi göstermiştir. Daha şehzadeligi yıllarından başlayarak akademik bir muhit içinde yaşayan Cem, etrafına hayli kıymetli şairler ve alimler toplamıştır. Cem, "Cem şairleri" adı verilen bu zümre ile ilim ve şiir sohbetleri yaparak bir ilim ve sanat zevki içinde yetişmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, M.E.B. yay., İstanbul, 2001, C.1, s.450.)

Cem Sultan'ın "Türkçe Divanı'nın yanında, "Farsça Divanı", daha on yaşında iken Farsça'dan tercüme ettiği "Cemşid ü Hurşid" adlı mesnevisi ve küçük hacimli bir "Fal-ı Reyhân-ı Sultan Cem" adlı eseri mevcuttur.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Elemanı, orcid.org/0000-0001-6910-296X, ozgurokmak@trakya.edu.tr

Bir beyitte birden fazla kozmik unsur varsa o beyitte anlam olarak hangi mefhum ya da mefhumlar ağır basıyorsa o mefhumları öne çıkardık, beyitteki ele alınış şeklini belirtmeye çalıştık. Ayrıca anlam açısından gereksiz tekrarlara düşmemek için bir mefhumun aynı anlamda kullanılmış olduğu beyitlerden sadece bir tanesini örnek olarak aldık.

Çalışmamız, kozmik unsurların divan siirindeki yerine kısaca değinen " Giriş " kısmı ile divanda yer alan kozmik unsurların ana ve alt başlıklar hâlinde ele alınıp gerekli açıklamaların yapıldığı bölüm olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cem Sultan, divan, kozmik âlem, tarih, tahlil.

THE COSMIC UNIVERSE IN DIVAN OF CEM SULTAN

Abstract

Cem Sultan is one of the important faces of Turkish culture and literature both in view of history and in view of the literature. His thirty-six year of short life was continuously spent in struggles, complications and difficulties. But Cem Sultan never fell apart from the literature and poetry throughout his hard, difficult and fighting life. In researches his historical side has been approached predominantly much more than his literary side, so the thematic structure of his poems which he wrote out as a poet have not got noticed enough. In our study we tried to examine cosmic elements by separating them into main categories under different titles. We identified each feature or features in Divan and in which verses they were and in what kind of meaning and relations they were used. If there are more cosmic elements in a verse, we tried to highlight which concept or concepts dominated and also tried to indicate in which approaches they were used. However not to fall into unnecessary repetitions, we took just one verse as an example if concept was used with the same meaning.

Our study comprises of two parts; one of them is the ' Introduction' which refers to the point of cosmic features in Divan poetry, and the is the part at which necessary explanations are done about cosmic features under main and sub-headings.

Keywords: Cem Sultan, divan, Cosmic universe, history, analysis.

Giriş

Hangi alanda olursa olsun sanat ve dolayısıyla onu ortaya koyan sanatçı mutlaka hayattan etkilenmektedir. Bu etkilenme bazen hayatın tamamı şeklinde sanat eserinde kendini gösterebileceği gibi bazen de hayatın bir parçası olarak kendini gösterebilir. Tabiat da hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü insanoğlu yaşamını tabiatın içerisinde idame ettirmektedir. Doğal olarak tabiatın, içinde yaşanan çevrenin insanoğlunun hayatında büyük bir etkisi ve önemi vardır. Bu durumun doğal bir sonucu da sanatçı ve onun eserlerinde tabiatın yansımaları görülmesidir. Her sanatçı içinde bulunduğu çevreden, doğadan etkilenir ve bunu

da eserlerine az ya da çok yansır. Yalnız bu yansıma divan şiirinde reel olarak gerçekleşmez. Şöyle ki: Divan şiiri, geleneğin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde kelimelerin gerçek anlamlarından sıyrılarak mazmunlaşmaları ve bu mazmunların kendi aralarındaki anlam ilişkileri sayesinde hayat bulur. Yani divan şiirinde mazmunların çok büyük önemi vardır.

Kozmik âlem de tabiatın önemli bir parçasıdır. Kozmik âlem diyince ilk başta aklımıza gökyüzü, felek, güneş, yıldızlar, ay, gezegenler ve bunlarla ilgili kavramlar gelir. Bu unsurlar değişik özellikleri münasebetiyle bizim edebiyatımızda şairlerimizin ve yazarlarımızın eserlerinde yer almışlardır.

Divan şairlerinin çoğu mederese tahsili yapmış, bilgili ve kültürlü insanlardır. Yaşadıkları çağın hemen bütün ilimlerinden haberdar olmaları, bu hadiselerle dair eserler yazmaları, şiirlerinde yer ve gökle olup bitenlere yer vermeleri, onlarla ilgili mazmunlar kullanmaları çok doğaldır. Dolayısıyla divan şiiri okuyucusunun şairin anlam dünyasına girebilmesi için şairin kullandığı örneğin " Kozmografya " ile ilgili terminolojiyi, mazmunları az çok bilmesi gerekir. Kozmografya genel olarak " Gökbilim " anlamına gelir. Astroloji yıldız biliminden tutunuz da bütün ay, güneş, yıldızlar ve gezegenler, âlemi insanın hayatını yakından ilgilendiren " burçlar " şairin ilgi alanına girer.²

Kozmik unsurlar divan şairlerinin geniş hayal dünyaları içerisinde önemli bir yer tutarlar. Bu unsurlar divan şairi için oldukça önemli kavramlardır. Beyitlerde sıklıkla sevgilinin benzetileni olarak güneş, ay... ; âşığın benzetileni olarak ay, yıldızlar; astroloji ilmi çerçevesinde burçlar, yıldızlar, seyyareler; özellikle âşığın ve insanların şans(sızlığı), talih(sizliği) üzerindeki etkisi açısından sıklıkla yakınılan felek; yine konuları ve hareketleri nedeniyle insanların talihi üzerinde etkisi olduğu düşünülen yıldız ve yıldız kümeleri vb değişik şekillerde karşımıza çıkar

Divanda Yer Alan Kozmik Unsurlar

A. Gökyüzü- Felek: Gökyüzü; "Çarh, felek, âsmân, tâk-i felek, kubbe-i eflâk, devr-i felek, eflâk, çarh-ı muallâk" gibi ifadelerle divanda yer almaktadır.

Eski anlayışa, Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir.³Cem Sultan Divanı'nda gökyüzü işte bu inanca göre ele alınmıştır.Aşağıdaki örnekte feleğin dokuz kat olduğu söylenmektedir.

Rehâ kılsam kemân-ı âhdan tîr

Kılur çarhun tokuz kalkanını bir (102/1)⁴

Yine eski inanca göre dokuzuncu gök diğer göklerin aksine batıdan doğuya doğru dönmekte ve diğer gökleri ve yıldızları da beraberinde döndürmektedir. Bu da yıldızların

² Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatının Kaynakları**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016, s.432.

³ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s.136

⁴ Parantez içerisinde belirttiğimiz numaralardan birincisi temel aldığımız divandaki (İ. Halil Ersoylu, age.) gazel numarasını, ikinci numara ise o gazeldeki beyit numarasını göstermektedir.

insan talihi üzerindeki tesirini olumsuz etkilemektedir. Devr-i felek ifadesi bu talihsizliği kastetmektedir.

Cem ne gam oldun ise yârun işiginden ırag

Kişiyi devr-i felek cevri vatandan çıkarur (74/5)

Tâk-i Felek: Gökyüzü kavisli şekli itibariyle bir tâk'a benzetilir. Sevdiğinin yüzünün nurunun mumundan mihr ü meh tâk-i felekde çerâğ yakar:

Gerçi kim tâk-i felekde mihr ü meh yakar çerâğ

Şem' -i envâr-ı cemâlünden yakar anlar çerâğ (162/1)

Gökyüzü yine şekil itibariyle kubbeyi andırır ve kubbe-i eflâk de anılır. (81/6)Aşğın dūd-ı âhı çarh-ı muallâkda görünendir. (212/1)Aşğın dūd-ı siyâhı eflâke çıkar:

Gerçi eflâke çıkar dūd-ı siyâhum sanemâ

Sana kâr eyleyimez âh kim âhum sanemâ (7/1)

Felek, çarh; devr etme, hareket etme ve inatçılık bakımından da konu edilmiştir:

Hırka-i ışkı gitmez egnümden

Niçe kim devr ide bu çarh-ı anîd (37/4)

Yine bir başka beyitte göküzündeki mihr ü mâh, kurs-ı nâna benzetilir. (210/8)

B. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

Divanda “seyyâre, gevher-i seyyâre, sitâre, yıldız, kevkeb-i çarh, kevkeb-i sirişk” ifadeleri genel olarak yıldızlar için kullanılmıştır. Yıldızlar genellikle renk, şekil, parlaklık gibi özellikleri vesilesiyle ele alınmıştır. “Seyyâre, sitâre, kevkeb- sirişk” ifadeleri divanda çoklukla gözyaşı yerine kullanılmıştır.

Cem kevkeb-i sirişkin işigünde bakmaz

Benzer felekde dahi yogimiş sitâresi (336/5)

Âşğın gözleri ay yüzlü sevgiliyi gözlemekten çeşm-i seyyâre gibi sefid oluyor. Âşğın gözleri çeşm-i seyyâreye benzetiliyor.

Âşık ayaklarına gözyaşı seyyârelerini nisar kılrsa kevkeb-i çarha senin çizmenin yıldızları şeref verir.

Cem n'ola pâyuna gözden kılrsa seyyâre nisâr

Kevkeb-i çarha şeref virür çü müzen kebkebi (320/7)

1. Pervîn: Süreyya, ülker, peren isimleriyle de anılan pervin aslında Sevr veya Hamel burcunda kümelenen bir takım yıldızdır.⁵ Bu mazmun genel olarak sevgilinin benzetilene,

⁵ İskender Pala, age., s. 324.

âşığın gözyaşı, yıldızlara ait küçüklük, büyüklük, yuvarlaklık, parlaklık ve beyazlık gibi genel özellikleri yanında daha çok bir yıldız kümesi olarak konu edilir.⁶

Sen perî teshîri için dâde-i Cem iy kamer

Her gece seyyâre indürür yine Pervînden (243/5)

Divan'da bir beyitte de “meh ü pervîn” ifadesi olarak yer almaktadır. Burada da gözyaşı seyyâresine teşbih edilmektedir:

Çin seher zülfün yüzünde tagıdup şebdür disen

Yaşlarum seyyâresi işde meh ü Pervîn diye (292/2)

2. Süheyl: Güney yarım kürede bulunan parlak ve büyük bir yıldızın adıdır. Yemen'den çok iyi görülebildiği için buna Süheyl-i Yemânî de derler. Efsaneye göre akik taşı rengini bu yıldızdan almış.⁷ Ayrıca süheyl yıldızı âşığın gözyaşıyla beslenmektedir:

Evvel Süheyl eşküm ile perveriş bulur

Andan tutar akîk-i Yemen rengini şafak (174/3)

3. Güneş: Güneş divanda “güneş, âf-tâb, mihr-i cihân-ârâ, mihr-i cihân-tâb, mihr-i hüsn, mihr-i felek, mihr-i ruh, mihr-i âlem-tâb, hurşîd, hurşîd-i cihân, âf-tâb- ı hüsn” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Cem Sultan Divanı'nda güneş, gerçek anlamının yanında şekli, parlaklığı, yakıcılığı, büyüklüğü, dünyayı aydınlatması gibi özellikleri nedeniyle ele alınmıştır.

Sevgilinin yüzündeki ben sevgilinin güneş gibi olan yüzüne tapan bir ateş-peresttir.

Olmasa hâlun âf-tâb-perest

Kılmazıdı güneş yüzüne sücûd (36/3)

Yine bir başka beyitte; ay ve güneşin doğup batması, hareketli olması yönünden sevgilinin benzetilene olarak ele alınır ve böylelikle sevgilinin kararsızlığı ifade edilir.

Mâha benzetsem n'ola çün meh gibi kılmaz karar

Mihre benzetsem ne var çün gün gibi hercâyidür (69/2)

Hurşîd kılıcın benzetilene olarak da ele alınır:

Subh u hurşîd esîr-i sipeh-i 'ışk olalı

Biri boynunda kefen birisi tîğ elde tutar (92/8)

Bazen sevgili dünyayı aydınlatan mihr-i âlem-tâbdır. (98/1) Mihr sevgilinin anber zülflerinin pisteri (döseği) olarak ele alınmaktadır:

Kamer devrinde zülf-i anberinün

⁶ KURNAZ Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, M.E.B. Yayınları 1996

⁷ İskender Pala, age., s. 359.

Meh bâlin idinmiş mihr-i pister (110/8)

“Mihr-i ruh” renk itibariyle sevgilinin yanaklarının benzetilene oluyor:

Hüsni risâlesine mehi mıstar idinür

Zülfin kaçan ki mihr-i ruhı üzre tagıdur (104/3)

Âf-tâb sevgilinin yanağının parlaklığından nur alıyor:

Birinün kandil-i rûyından alur nûr âf-tâb

Birinün tâb-ı ruhundan nûr umar cirm-i kamer (115/3)

Sevgilinin yüzü cihanı süsleyen bir mihrdir.

Misli var mı kaddünün didüm didi Tûbâ meger

Yâ yüzün mânendi dir mihr-i cihân-ârâ meger (116/1)

Bir başka beyitte mihr ile mâh ne kadar kavga ederlerse güzellik uğruna sevgilinin yanağının taraveti onlarda bulunmaz:

Ne denlü da’vâ-yı hüsn eyler ise mihr ile mâh

Ruhun tarâveti şems ü kamerde bulunmaz (120/2)

Mihr-i felek senin güzellik mumuna delil olalı, her sabah yerlere yüz vurarak şem figan ider:

Mihr-i felek delil olalı şem’-i hüsnüne

Her subh yüz yire urup ider figânı şem (161/10)

Mihr ne kadar kat-ı menâzil ederse de yüzünün parlaklığına mukabil olamaz:

Egerçi mihr ider kat’-ı menâzil

Olamaz yüzün ayına mukâbil (201/1)

Güneş aynı zamanda burc-ı sa’âdetdir. (147/3, 240/2, 272/6, 276/2)

Güneş doğup batması ve her yeri aydınlatması bakımından kararsızdır. Gönül de güneşe benzetilerek kararsız addediliyor.

Güneş gibi n’ola her yire pertev itse gönül

Çü mihre âdet olupdur ki ola hercâyî (322/4)

Güneş, çevgân oyununda topun benzetilenidir:

Güneşden mihr topını kapaldan hüsn ile iy meh

Görüp çevgân-ı ebrûnı olupdur şekl-i mâh egri (324/4)

Bunların yanında divanda “güneş” redifli bir gazel bulunmaktadır. (148. gazel)

Divanda yer alan, güneşle ilgili diğer beyitler şunlardır: 76/1, 76/5, 67/2, 91/1, 118/4, 155/7, 158/4, 140/2, 112/1, 135/3, 160/4, 213/3, 232/1, 272/1, 275/6, 297/1.

4. Ay: Divanda “ay, ay yüz, meh, meh-rû, mâh, mâh-ı cihân-ârâ, mâh-ı mihr-ârâ, meh-likâ, meh-i çâr-deh, kamer-çehre, kandîl-i mâh, kamer-i ruh, kurs-ı mâh, bedr-i ducâ, devr-i kamer, hilâl, mûy-ı miyân-hilâl, âyînedâr gibi ifadelerle yer almaktadır.

Ay, Cem Sultan Divanı’nda gerçek anlamının yanında şekli, parlaklığı, akşam vakti ortaya çıkıp sabah kaybolması gibi özellikleri bakımından ele alınmıştır.

Sevgilinin yüzü parlaklık, şekil bakımından aya benzetilir. Ay, sevgilinin ay yüzüne ayna tutan bir ayinedardır.

Ay yüzine ay âyîne-dâr olsa yaraşmaz

Zîrâ ki degül âyînesi saf ü mücellâ (1/4)

Sevgili mâh-likâdır:

Severem didüm ise ger seni ayb eyleme kim

Aklum iy mâh-likâ gâh gelür gâh gider (46/3)

Kamer, sevgilinin yüzüne hasret aşğın benzetileni olarak kullanılmıştır:

Ger göreydi iy perî-ruh gül yüzünü bir nazar

Dâg-ı hasretle kılurdu sînesin pür-hûn kamer (89/1)

Kamer- ruh sevgilinin yanaklarının benzetilenidir:

Ser-i zülfünü kesmiş ol kamer ruh

Dirîgâ hâsıl- ı ömrüm hemândur (91/2)

Şair, eğer felekten ay inse, mücella bir ayna olsa; meh gibi güzel sevgilinin cemalinin ayna mukabil tutmuyor

Ben mukabil tutmazam iy meh cemâlün ayına

Ger felekden ay ine ola mücellâ âyine (283/1)

Sevgilinin ay yüzünün bedri şeb-i zülfünü nurlandırmaktadır:

Ay yüzün bedri şeb-i zülfünü pür-nûr eylemiş

Câm-ı lâ’lün dir ki gelsün seyr-i mehtâb isteyen (254/5)

Yine bir başka beyitte âşık, kandil-i mâhı sevgilinin siyah zülüflerinin ipine asıyor:

Cem gönlünün harîmine zülf ü ruhunla gel

Kandîl-i mâhı müşg-i siyeh rismâna as (152/5)

Âşık mâh-ı mihr-ârâyı misafir ediyor. Hüsnünü gönül mülkünün tahtında sultan eyliyor.

Dün gice ol mâh-ı mihr-ârâyı mihmân eyledüm

Hüsnünü dil mülkinün tahtında sultân eyledüm (229/1)

O dolunayın güzelliği senin yüzünü toprak edeli, âşığın ahı mihr ü mehün harmanını ateşlere yakıyor:

Yüzünü hâk ideli hüsn-i meh-i çâr- dehün

Âhum odlara yakar hirmenini mihr ü mehün (189/1)

Bir başka beytinde ay, şekil itibariyle nân'a benzetilmiştir:

Ruhun câna cemâlün sofrasından

Felekde kurs-ı mâh nân bağışlar (49/4)

Sevgili âşığın gönlünde ve canında yeri olan bedr-i dücâdır:

N'ola eylersen dil ü cânımda câ

Her biri yiründür iy bedr-i dücâ (4/1)

Devr-i Kamer: Ay ile ilgili olarak devr-i kamerden de bahsedilir. Devr-i kamer yaşanılan zaman ve ahir zamandır. Devr-i kamer sözüyle ayın yuvarlaklığı ve hareketine de işaret edilir. Ayrıca bu zamanda fitne ve fesatın artacağı söylenir.

Ay yüzünde gören ol zülf-i semen- sâyı didi

Ömr uzunlukda heman bu ki yürür devr-i kamer (92/5)

Devr-i ruhunda hatuna iy meh kılan nazar

Devr-i kamerde fitne-i âhir-zemân sanur (85/2)

Devr-i kamerle ilgili diğer beyitler şunlardır: (288/5, 327/5)

Hilâl: Hilâl divanda “ hilâl, hilâl ebrû, mû-yı- miyân hilâl” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Hilâl şekil bakımından sevgilinin kaşı, inceliği bakımdan sevgilinin beli, yine şekil bakımından zayıf olan âşığın iki büklüm olmuş boyu olarak ele alınır.

Didüm ki şerha neden çekdi sineme gamzen

Kaşun hilâli didi kim bu ay muharremdür. (113/4)

Mûy-ı miyânı yâdına her ay hilâl olup

Sîmîn biline sîmden eyler kemer kemer (94/4)

Ay'la ilgili diğer beyitler : 139/3, 178/2, 200/5, 89/6, 163/4, 196/5, 172/5, 93/2, 139/5, 122/3, 115/ 20, 99/1, 87/1, 159/3, 47/4, 263/1, 67/3, 63/3, 71/4, 79/6, 64/1, 21/5, 99/4

5. Gölge: Gölge divanda “ sâye, zülfî sâyesi” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Sevgilinin hüma gölgesi olan zülûflerinin gölgesi âşığın başından gidince âşığın başına gün doğar:

Gitdi çü zülfî sayesi gün togdı başuma

Bildüm ki zülfî sayesi zıll-ı hümâ-y-ımış (247/4)

Âşık sevgilinin hışm-ı çeşminden kurtulmak için sâye-i zülfüne iltica eyler:

Hışm-ı çeşminden halâs olmaga Cem

Sâye-i zülfünden eyler ilticâ (4/7)

6. Bulut: Bulut divanda “ ebr, bulut, sehâb” gibi kelimelerle ifade edilmektedir.

Bulut siyah ve karanlık olması bakımından divanda yer almıştır. Sevgilinin yüzünü örten zülüfler güneşin önünü kapatan buluttur:

Olıcak zülfün yüzün üzre nikâb

San nihân oldı bulutda âf-tâb (11/1)

Sevgilinin güneş gibi yüzüne sarkan zülüfler anberîn sehâbtır:

Kaçan ki yüzüne zülfün nikâb olur sanuram

Felek yüzünde girür anberîn sehâba güneş (148/5)

Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar

A. Zaman: Divanda zaman kavramı “zaman, vakit, dem, lahza, dem be dem, gerdiş-i eyyâm, rüzgâr” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Geçdükçe bilmedün dahı Cem hâlnı dirîg

Niçe zamanlar oldı ki bîmârunam senün (188/ 7)

Cevr ü gamun eksük itme bir dem

Kim Cem kuluna ‘atâ’dur iy dost (16/15)

Zamanla ilgili diğer beyitler: 47/5, 53/8, 41/1, 11/4, 140/1, 16/7, 346/ 2, 13/5, 9/3, 8/4, 5/2.

B. Yıl: Divanda yıl kavramı üç beyitte geçmektedir:

Âşık, sevgili uyurken onun can bağıslayan dudağını öpmek için nice yıldır uykusuz olduğunu söyler:

Uyur iken leb-i cân-bahşunı bir öpmek için

Nice yıldur bu hevâyıla yeler cân uyumaz (133/2)

Bâd-ı seher, senin Ka’be’nin eşîğine bir dem ulaşabilmek için nice yıldır bu istekle gezmektedir:

İşigün Ka’besine bir dem irem diyü gezer

Niçe yıldur bu hevâyıla yeler bâd-ı seher (92/1)

Divanda yer alan yıl ile ilgili diğer beyit şudur:

Her yıl ki eser lutfila kûyun tarafından

Cândur diyüben mürdeye sag u esen olsun (258/3)

C. Ay: Zaman dilimi olarak ay, divanda “ay, ‘îd ayı” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Sevgilinin ruh u zülfünün hayali âşığın gözünden geçer, bir aydan beri âşık geceyi yaşamaktadır:

Ruh u zülfün hayali geçdi gözden

Bir ay geçdi giceye yok nihâyet (21/2)

Divanda Kurban Bayramı’na işaretle ’îd ayı ifadesi de üç yerde kullanılmaktadır: (49/5, 24/2, 15/7)

’îd ayı diyü Ka’be-i kûyında dil-i Cem

Ya kaşlarına cânını kurbân ider iy dost (15/7)

D. Mevsimler: Mevsimler divanda “hazân, firkat hazânı, bahâr-ı hüsn-i ruh, rüzgâr, fasl-ı bahâr” gibi ifadelerle yer almaktadır.

Sonbahar vakti sevgiliyle beraberken âşığa ilkbahar gibi gelir:

Fasl-ı bahar idi senün- ile hazânumuz

Şimdi hazâna döndi tapunsuz bahârumuz (121/4)

Sevgilinin yanakları bahara teşbih ediliyor. (175/5)

Bahar mevsimi yeme, içme, eğlenme mevsimidir. Âşık da câm-ı meyi elden düşürmemesini, mey içmesini söylüyor. Bu mevsimin, zamanın kimseye kalmayacağını söylüyor. (56/5)

Ayrılığın sonbaharı senin benzini sarartırsa, Cem ilkbahara erişeceğini artık ummuyor:

Fürkat hazânı şöyle sarardursa benzini

Hîç ummazam ki irişe fasl-ı bahâra Cem (230/5)

E. Gün: Divanda gün “gün, rûz u şeb, leyl ü nehâr, gündüz- gice, şeb u rûz, dün, rûz-ı hicr gibi ifadelerle yer almıştır.

Divanda yukarıdaki ifadelerle belirtilen gün kavramı herhangi özel bir şeyi ifade etmemekle birlikte rûz u şeb gündüz gice gibi kullanımlarla sürekliliği dile getirmektedir:

Zülf ü ruhsârun gamından âh kim

Gözlerüm âb akıdur her rûz u şeb (9/2)

Bir beyitte “ kara gün” kötü gün anlamında kullanılmış. (18/2)

Sevgilinin yüzü rûz’a zülüfleri şeb’e benzetilmiş.

Zülfünü yüzünde gören dir senün

Kim görüpdür bir arada rûz u şeb (9/2)

Aynı şekilde sevgilinin zülüfleri leyl, yüzü nehâr olur. (155/4)

Gün ile ilgili görülen diğer beyitle şunlardır: (223/ 8, 9/2, 18/2, 18/5, 18/4, 21/6, 46/4, 9/6, 344/ 5, 306/5)

F. Gün ile İlgili Unsurlar

1. Sabah: Divanda “sabâh, subh, seher, subh u şâm” gibi ifadelerle yer alan sabah mefhumu “zaman” olarak ele alınmıştır:

Oldı vakt-i sabûh irdi sabâh

Sâki sun râh-ı râhatü'l-ervâh (28/1)

Bir beyitte “subh u şâm” ifadesi sürekliliği belirtmek için kullanılmış:

Hüsünün kitâbı şerh ile hattun havâşisi

Vakti yiri-durur ki olur subh u şâm bahs (25/3)

Seher de sabah vakti anlamında kullanılmıştır:

Kâkülünden her seher bâda nişân ısmarlaram

Bilürem âhir bu sevdâlarda cân ısmarlaram (210/1)

Sabahla ilgili diğer beyitler şunlardır: (114/2, 170/4, 207/1, 28/1, 1/3)

2. Akşam-Gece: Divanda “şeb, leyli, şâm” kelimeleriyle ifade edilen gece, gerçek anlamının yanında karanlık anlamıyla da ele alınmıştır:

Dün gice der-âguş ider idüm mehi düşde

Ta'biri bu-y-ımiş seni kuçdum bu gün iy dost (18/3)

Sevgilinin zülüfleri renk olarak leyli-i zülftür:

Bir ben degülem leyli- i zülfeynüne mecnûn

Zülfün nice 'âkilleri mecnûn ider iy dost (14/2)

Nasıl ki gece dolaşan kişi gece bekçisinden çekinirse gönül de zülfüne varmaya gözünden çekinir:

Dil zülfüne varmaga gözünden üşenür kim

Şeb-revlik iden kişi 'asesden hazer eyler (41/4)

Ayrıca divanda “bu gice” redifli bir gazel bulunmaktadır. (272. gazel)

Divanda yer alan, akşamla ilgili diğer beyitler şunlardır: 14/2, 55/2, 59/3, 84/5, 114/6, 150/3, 200/5

Sonuç

Çalışmamıza esas aldığımız Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda⁸ toplam 348 gazel bulunmaktadır. Bu gazeller, kozmik unsurlar olarak belirlediğimiz " Kozmik Âlem (Gökyüzü, Tâk-i Felek), Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri (Pervîn, Süheyl, Güneş, Ay, Devr-i Kamer, Gölge, Bulut), Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar (Zaman, Yıl, Ay Mevsimler, Gün), Gün ile İlgili Unsurlar (Sabah, Akşam-Gece)" gibi hususlar açısından ele alınıp incelendi. Bu başlıklara ait gerekli açıklamalar yapıldı, örnek beyitler verildi.

Böylece Cem Sultan'ın bir devlet adamının ötesinde bir " gönül adamı", bir şair olarak kozmik âleme bakışı belirlenmeye, ortaya konulmaya çalışıldı.

KAYNAKÇA

- AĞBAL Davut, " Kur'anda Burçlar: Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında ", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:38, (2012), s.249-276.
- AKPINAR Şerife, " Lâmi'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsi'nde Astrolojik Unsurlar", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S:12, (2002), s.169-202.
- AKTAŞ Hasan, **Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Âlem**, Yort Savul Yayınları, Edirne 2008
- BANARLI Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1-2, M:E:B: Yayınları, İstanbul 2001
- BATİSLAM H. Dilek, " Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları; Hümâ, Anka ve Simurg", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I**, 2002, s. 185-208.
- CANIM Rıdvan, **Divan Edebiyatının Kaynakları**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016
- ÇAVUŞOĞLU Mehmet, **Necati Beg Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001
- ÇINAR Bekir, " Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk Mesnevîsi'nde Felekler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:39, (2009), s.777-792.
- DEĞİRMENCİ Özlem (2015), **Muhibbî Divanı'nda Kozmik Unsurlar** , Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- DENİZ Sebahat (1992), **16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahyâ Beg**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ELÇİN Şükrü, **Türk Edebiyatında Tabiat**, A.K.M. Yayınları, Ankara 1993

⁸ ERSOYLU İsmail Hakkı, age

- ENGİN Sedat (2006), **Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nın Tahlili**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana
- ERSOYLU İsmail Hakkı, **Cem Sultan'ın Türkçe Divanı**, T.D.K. Yayınları, Ankara 1989
- FEHD Tefik, " İlm-i Ahkâm-ı Nücûm ", **DİA**, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.124-126.
- , " İlm-i Felek ", **DİA**, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.126-129.
- KAPAL Nurfeşan, " Zâtî Divanı'nda Kozmik Unsurlar", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S:24, (2013), s. 160-170.
- KARAKÖSE Saadet, " Kozmik Âlemde Nefî'nin Seyri", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:12, (2012), s.29-48.
- KUL Nuray (2015), **16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- KURNAZ Cemal, " Felek ", **TDVİA**, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 306-307.
- , **Hayâlî Beg Divanı'nın Tahlili**, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1996
- LEVEND Agah Sırrı, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015
- ONAY Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, M.E.B. Yayınları, Ankara 2004
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000
- SENNUR Sezer, **Osmanlı'da Fal ve Falnâmeler**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998
- ŞEKER Esmâ, **15. Yüzyıl Divanlarında Kozmik Unsurlar**", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla, " Osmanlı Edebiyatında Felekler Seyyare ve Sâbiteler (Burçlar), **Türk Dünyası Araştırmaları**, S:90, (1994), s.131-179.